

УДК 347.51

Д.П. Півовар**ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ТИПОВИМ ДОГОВОРОМ**

Анотація. У статті розглядаються теоретичні аспекти цивільно-правової відповідальності. У сьогоденних умовах, які характеризуються демократизацією усіх сфер суспільного життя в Україні, зросла роль договору як способу регулювання суспільних відносин. Договір, як і будь-який цивільно-правовий інститут, повинен бути захищений від зловживань. Захист здійснюється, насамперед, заходами цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань.

Ключові слова: договір, типовий договір, відповідальність, цивільно-правова відповідальність, принципи цивільного права.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические аспекты гражданско-правовой ответственности. В современных условиях, характеризующихся демократизацией всех сфер общественной жизни в Украине, возросла роль договора как способа регулирования общественных отношений. Договор, как и любой гражданско-правовой институт, должен быть защищен от злоупотреблений. Защита осуществляется, прежде всего, мерами гражданско-правовой ответственности за нарушение договорных обязательств.

Ключевые слова: договор, типовой договор, ответственность, гражданско-правовая ответственность, принципы гражданского права.

Abstract. In the article the theoretical aspects of civil liability. In today's environment, characterized by the democratization of all spheres of public life in Ukraine, increased the role of the treaty as a means of regulating social relations. The contract, like any civil institution should be protected from abuse. Protection is carried out primarily measures of civil liability for breach of contractual obligations.

Key words: contract, contract type, responsibility, civil liability, the principles of civil law.

У сучасних умовах становлення та розвитку ринкових відносин, що характеризується відходом від адміністративно-командних методів регулювання економіки, реформуванням відносин власності, розвитком свободи підприємництва, зумовлює зростання ролі цивільно-правового договору як універсальної та найбільш ефективної форми опосередкування товарно-грошових відносин. В той же час договір як регулятор суспільних відносин повинен бути забезпечений захистом від порушень, як з боку суб'єктів правовідносин, так і інших учасників конкретних правовідносин.

Категорія договору використовується в усіх без виключення сферах економіки, соціального та культурного життя. Договір використовується і є юридичною категорією в багатьох галузях права: міжнародного, адміністративного, трудового, сімейного. Проте, особливе місце він займає саме в цивільному праві. Таким чином, цивільно-правовий договір є однією з центральних категорій дослідження цивільного

права. Така роль договору обумовлена, перш за все, його історією розвитку та визначальним значенням у регулюванні суспільних відносин. Динаміка розвитку інституту цивільно-правового договору не є сталою, вона постійно змінюється, а відповідно змінюється і його правове регулювання. Воно характеризується тим, що безумовно враховуються основні, базові положення, але й неухильно розвивається внутрішня складова окремих елементів.

Нормативне визначення договору міститься у ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України: договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Відомий дослідник М.І. Брагінський вважає, що основне призначення договору зводиться до регулювання в рамках закону поведінки людей шляхом вказівки на межі їх можливої та належної поведінки [2].

Укладення договору повинно мати добровільний характер та базуватися виключно на взаємній вільній згоді його рівноправних сторін. Забезпечення сутності договору як домовленості сторін та свободи їхнього волевиявлення від диктату третіх осіб, зокрема органів публічної влади, є основною функцією однієї з фундаментальних засад сучасного цивільного права – принципу свободи договору. Обмеження свободи договору у визначенні умов виникають при укладенні типових договорів у цивільному праві [3].

У разі невиконання або неналежного виконання сторонами обов'язку договору вони підлягають цивільно-правовій відповідальності. Поняття цивільно-правової відповідальності, формуючись протягом декількох тисячоліть, залишається предметом наукових дискусій.

Дослідженню цього питання в юридичній літературі приділяли увагу такі вчені, як: Л.І. Абалкін, В.В. Бушуєв, З.А. Зарнадзе, В.А. Крюков, Д.С. Леонов, Д.С. Львов, А.Є. Конторович, О.В. Садіков, В.В. Луць, В.К. Марков, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянский та ін. Питання про це поняття багато років є спірним в юридичній науці. Цим і обґрунтовується така велика кількість точок зору відносно сутності цього поняття, висловлених у юридичній літературі.

З огляду на постійне розширення сфери застосування договірної регулювання виникає потреба внесення змін і до інституту договірної відповідальності. Змінам піддаються не лише заходи відповідальності, а й саме поняття цивільно-правової відповідальності, система умов її настання. Ринкові перетворення припускають перехід від жорсткої адміністративної керованості економіки до регулювання відносин, які будуються на взаємодії регламентованих законом прав і обов'язків її учасників.

При такому регулюванні неминуча поява конкуренції інтересів, прагнення окремих суб'єктів цивільного обороту отримати максимальну вигоду, навіть за рахунок недотримання вимог закону, умов договору. Такі дії учасників різноманітних правовідносин призводять, як правило, до правопорушення. Отже, необхідним є відповідне реагування на дане порушення у вигляді цивільно-правової (у тому числі

договірної), господарсько-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності.

У цивільному обороті, регульованому на основі договорів, найчастіше застосовується цивільно-правова та господарсько-правова відповідальність як найефективніший захід захисту інтересів сторін, що вступили у договірні відносини. Цінність цивільно-правової відповідальності полягає в тому, що в нормах цивільного права міститься широкий арсенал засобів впливу на поведінку громадян та організацій, що зачіпають їх інтереси.

Цивільно-правова відповідальність як різновид санкції – це покладення на правопорушника заснованих на законі не вигідних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних прав або в заміні невиконаного обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового, додаткового [4].

Загальні підстави відповідальності за порушення цивільно-правових зобов'язань містяться у гл. 51 ЦК України. Так, відповідно до ст. 526 ЦК України, зобов'язання має бути виконане належним чином відповідно до умов договору, вимог ЦК та інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту.

Недотримання таких вимог призводить до порушення взятих на себе зобов'язань. Порушенням зобов'язання відповідно до ст. 610 ЦК є його невиконання або його виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). У ст. 611 ЦК встановлені наслідки невиконання, так і неналежного виконання зобов'язання, в залежності від характеру правопорушення, та тягнуть за собою не вигідні правові наслідки для сторони, яка допустила правопорушення [1].

Однією із основних сфер застосування типових договорів є відносини з тими, хто займає монополічне становище в галузі продажу певних товарів, виконання робіт або надання послуг. Маючи контрагентом монополіста, учасник обороту змушений через це (відсутність конкуренції) погодитися на зазначені у договорі умови. Тобто, ми можемо сказати що – сторони економічно нерівні. Це створює можливість економічно сильнішій стороні нав'язувати свої умови стороні економічно слабшій. Тому досить часто такі договори виражають економічну перевагу сторони, яка встановлює умови [5]. Залежно від міри економічної нерівності визначатиметься ступінь присутності волі у спільному волевиявленні кожної зі сторін. Воля економічно залежної сторони зводиться лише до однієї можливості – укласти чи ні запропонований договір.

Особливістю відповідальності за типовим договором є її нерівноцінність.

Наприклад, відповідальність сторін за договором газопостачання споживачів не рівна, так у разі несвоєчасної оплати за спожитий газ, споживачеві можуть нарахувати пеню, а в тому разі, якщо природний газ неналежної якості, то постачальник практично не несе відповідальності, хоча вона законодавчо закріплена у вигляді перерахунку за спожитий неякісний природний газ. Споживач позбавлений права контролювати якісні показники природного газу, що постачається. Порядок і

форма контролю якості природного газу, позбавляє можливість споживача довести факт порушення однієї з умов договору газопостачання. Тим більше, що фактичні виміри якості і тиску здійснюються самою газопостачальною організацією.

На практиці будь-який типовий договір обмежує також і відповідальність сторони, яка пропонує договір, тоді як відповідальність сторони, яка приєднується до договору більш об'ємна і досить детально прописана. У зв'язку з цим ймовірність включення в типовий договір умов, що встановлюють односторонні переваги та пільги сторони розробника умов договору, а також надмірно обтяжливі умови для сторони, яка приєднується, є досить високою [6].

Тому ми пропонуємо детально прописувати відповідальність за порушення умов договору не тільки для сторони, яка приєднується, але й для сторони, яка пропонує. Таким чином, буде дотримано принцип рівності учасників договору, який полягає в однаковому правовому становищі суб'єктів договору, наданні їм рівного правового захисту, а відповідальність за невиконання чи неналежне виконання умов договору буде співрозмірною.

Отже, типовий договір має нормативну природу і по своїй суті є спеціальним видом актів цивільного законодавства, завдяки якому максимально імперативно регулюється зміст всіх договорів, які укладаються на підставі типових договорів. Тому відповідальність у типовому договорі повинна бути співрозмірною, а на практиці відповідальність у виконавця типового договору передбачена у законодавстві більш повно. Потрібно детально прописувати відповідальність за порушення умов договору сторонами.

Література

1. Цивільний Кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. за № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40–44. – Ст. 356;
2. Брагинский М.И. Договорное право. Книга первая. – Общие положения. – 3-е изд. / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2008. – 847 с.;
3. Голубева Н.Ю. Принципы гражданского права как методологическая основа гражданского права Украины / Н.Ю. Голубева // Актуальные проблемы держави і права. – 2007. – Вип. 33. – С. 18–21;
4. Кузнецова Н.С. Гражданско-правовая ответственность: понятия, условия и механизм применения / Н.С. Кузнецова // Альманах цивилистики: сб. статей. – 2010. – Вып. 3. – С. 30–48;
5. Саватье Р. Теория обязательств. Юридический и экономический очерк / Р. Саватье. – М.: Изд. Прогрес, 1972. – 440 с.;
6. Калабеков Ш.В. Договор как универсальная правовая конструкция: автореф. дис. ... на соискан. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». – М., 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100069588>].